

Nissen og Gjerris

LIV & MAGT

Bioetik og videnskabsteori

SYSTIME >

Må man stjæle? Det indlysende svar er "nej". Men det er ikke svært at forestille sig en situation, hvor vi alligevel vil undskylde den, som gør det. De færreste vil for eksempel sige, at Robin Hood handler uetisk.

Det etiske fællesskab

Inden for den del af bioetikken der inddrager det non-humane eller 'ikke-menneskelige', skelnes der typisk mellem tre forskellige etiske kategorier: Ethiske agenter, etiske subjekter og etiske objekter.

Ethiske agenter er de entiteter, som man kan forvente handler ud fra etiske principper. For at være en etisk agent, skal man opfylde en række krav, som minder meget om dem, vi stiller til personer, der skal kunne dømmes for en forbrydelse.

FAKTA

Ethiske agenter

En *etisk agent* er én, der er forpligtet på at handle etisk. *Ethiske subjekter* er dem, som den etiske agent er forpligtet på. *Ethiske objekter* er alt det, der kun er indirekte etisk relevant.

FAKTA

Entitet

Entitet (af græsk: *ens*=væren) betyder noget, der har væren, er til – eksisterer. En flod, et græsstrå, et menneske, en sten, en tangloppe og en stol er alle entiteter. Entitet er således en samlebetegnelse for ting, der eksisterer.

Etiske subjekter er de entiteter, som de etiske agenter er forpligtede til at inddrage i deres etiske overvejelser. En etisk agent er også altid et etisk subjekt. Forpligtelsen udspringer af, at de etiske subjekter har en etisk betydning i sig selv. Nyfødte børn ville vi ikke stille etisk til regnskab for deres handlinger, men ikke desto mindre behandler vi dem ud fra en antagelse om, at de har en etisk betydning i sig selv.

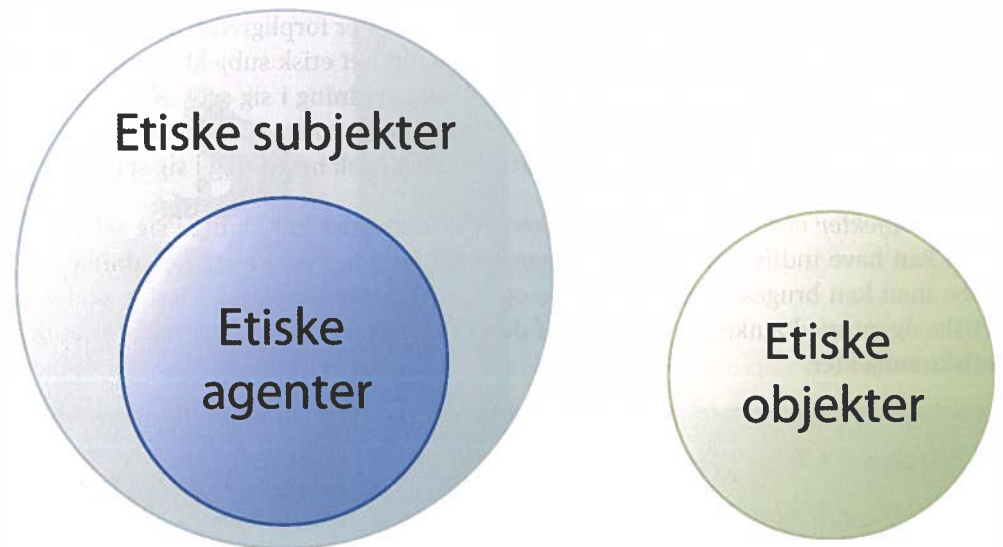
Etiske objekter er de entiteter, som ikke har direkte etisk betydning i sig selv, men som kan have indflydelse på etiske agenter. En kniv har ikke etisk betydning i sig selv, men kan bruges til både at skade og hjælpe etiske subjekter. Derfor skal den etiske agent medtænke anvendelsen af den i det omfang, det er relevant for andre etiske subjekter.

OPGAVE

Opgave 2.2

Diskutér, hvorvidt dyr skal placeres i gruppen af etiske subjekter eller etiske objekter, og kom med argumenter for dine synspunkter.

Det afgørende spørgsmål bliver, hvilke væsener man placerer i gruppen af etiske subjekter, og hvilke man placerer i gruppen af etiske objekter. Tilhører et væsen gruppen af etiske subjekter, skal etiske agenter tage hensyn til det, for dets egen skyld. Tilhører det gruppen af etiske objekter, kan de etiske agenter anvende det, som de vil, så længe det ikke skader nogle etiske subjekter. Bemærk, at der endnu ikke er sagt noget om, hvilke hensyn der skal vises. Her gælder det kun om at få afgjort hvilke entiteter, det overhovedet er relevant at inddrage direkte i de etiske overvejelser.

Diskussionen står om, hvem der hører med til gruppen af etiske subjekter og på den måde er sikret en plads i det etiske fællesskab. Der har været mange forskellige svar af både filosofisk og religiøs art op gennem historien. Disse mange svar kan opdeles i fire overordnede grupper, ud fra hvem der tildeles en plads i fællesskabet: *Antropocentrismen*, *sentientismen*, *biocentrismen* og *økocentrismen*.

Antropocentrisme

Ordet *antropocentrisme* stammer fra det græske *antropos* = menneske. Inden for antropocentrismen er det kun mennesket, der har etisk betydning. Historisk set har det vekslet meget, hvilke mennesker der har været inkluderet. I Det Gamle Testamente er det ofte kun medlemmer af samme stamme eller nation, som man er etisk forpligtet overfor. Hos den berømte tyske oplysningsfilosof Immanuel Kant (1724-1804) er det kun mennesker, der besidder fornuftens evne, som inkluderes i fællesskabet. I nyere tid dækker antropocentrismen som oftest alle mennesker (jævnfør Menneskerettighedserklæringen). Antropocentrismen kritiseres ofte for at være artschauvinistisk. Kritikerne mener ikke, der er nogen god grund til at trække en absolut skillelinje mellem mennesker og andre levende væsener, for eksempel højerestående dyr. Den anklage kan antropocentrismen slippe for ved at gøre et af to: Enten må hun stille så store krav til de etiske subjekter, at kun mennesker kan opfylde dem (for eksempel at kunne tale). Så må hun dog affinde sig med, at ikke alle mennesker kan leve op til kravene (små børn for eksempel). Den anden mulighed er at stille så lave krav, at alle mennesker kan leve op til dem (for eksempel føle smerte). Så vil en lang række dyr også leve op til kravene.

FAKTA

Menneskerettigheder

Menneskerettighedserklæringen blev vedtaget 10. december 1948 i FN. I den står blandt andet: Alle mennesker er født frie og lige i værdighed og rettigheder. De er udstyret med fornuft og samvittighed, og de bør handle mod hverandre i en broderskabets ånd.

Endelig kan antropocentrismen fastholde, at alle medlemmer af arten homo sapiens er medlemmer af det etiske fællesskab og ingen andre. Men derved bliver grænsen for det etiske fællesskab trukket uden en fornuftig begrundelse. Så gør man forskel på dem, der er medlemmer af arten homo sapiens og alle andre uden at kunne forklare, hvad den etiske relevante forskel er. Det er for kritikerne at se direkte sammenligneligt med racisme eller sexismen.

Sentientisme

Ordet *sentientisme* stammer fra det latinske *sentire* = opfatte/føle. Udgangspunktet er her, at det der kendetegner alle etiske subjekter er, at de har evnen til at opfatte og føle smerte og glæde. Og i det omfang, at et væsen kan dette, er etiske agenter forpligtet på at tage vare på dem. Som oftest indebærer sentientismen også en idé om lighed. Denne lighed betyder, at den smerte et menneske oplever, ikke er mere vigtig, end den smerte en mus oplever. Det er selve erfaringen, oplevelsen, der er vigtig. At mennesker så generelt er mere mentalt komplekse end mus, og derfor også har en større kapacitet for at erfare smerte og glæde, betyder ikke, at ligheden ophæves. Blot at man skal tage mest hensyn til den, der lider mest. Ser man på lovgivningen i den vestlige verden, er den grundlæggende indrettet ud fra et sentientistisk princip om, at der er grænser for, hvor store lidelser vi kan udsætte dyr for i forsøget på at få opfyldt vores egne behov. Det viser sig for eksempel i lovgivningen om forsøgsdyr, hvor det siges, at dyret ikke må opleve stærk smerte, anden intens lidelse eller intens angst.

Er det kun kvinden på billedet, som har etisk betydning, eller har skildpadden det også? Hvad enten svaret er ja eller nej, så er det vigtigt at kunne begrunde sit svar. Det kan miljøetikken hjælpe til med.

Biocentrisme

Ordet *biocentrisme* stammer fra det græske *bios* = det levende. Inden for biocentrismen udvider man markant grænserne for det etiske fællesskab i forhold til antropocentrismen og sentientismen. For biocentrismen er det afgørende kriterium for at komme ind i det etiske fællesskab, om et væsen er levende eller ej. Spørgsmålet er så, hvad det er for en kvalitet ved det levende, der gør, at det ifølge biocentrismen skal tilskrives etisk status. Som altid inden for den etiske tænkning, gives der flere bud. Én af de mest berømte teorier er fremsat af den amerikanske filosof Paul Taylor, der i bogen *Respect for Nature* fra 1986 hævder, at alle levende væsener har et indbygget formål, noget de skal realisere. Et dyr skal vokse op, formere sig, glæde sig, opleve sult, kulde, tilfredshed og så videre. En plante skal udfolde sit genetiske potentiale, formes af arv og miljø, reagerer på udefrakommende stimuli som kulde og tørke og så videre. Dyret har som minimum en bevidsthed om, hvorvidt det, som det oplever, er noget, der er rart eller noget, der gør ondt. Dyret erfarer, hvis vi skader det. Planter har ikke sådan en bevidsthed. Ikke desto mindre, hævder Taylor, er vi ikke i tvivl om, at vores handlinger enten kan hjælpe planten til at nå dens mål eller hindre den i det. Og derfor har enhver organisme, der har et mål (*a good of its own*, som Taylor kalder det) krav på, at etiske agenter udviser etisk hensyn overfor dem.

FAKTA

Hvad er liv?

Naturvidenskabeligt set findes der ikke nogen præcis definition på liv. Der er med andre ord ikke helt enighed om, hvor grænsen mellem liv og ikke-liv går i videnskabelig forstand. Er vira for eksempel liv? Filosofisk set fokuserer man dog typisk på de entiteter, hvor de færreste er i tvivl: Dyr og planter. Spørgsmålet om mikroorganismernes etiske status behandles sjældent.

Økocentrisme

Økocentrismen udfordrer vante tankegange. Vi skal ikke alene tage hensyn til de levende væsener omkring os, men også selve jordkloden og dens økologiske orden.

Ordet *økocentrisme* stammer fra det græske *oikos* = husholdning/familie. Inden for denne retning bryder man med det fokus på individer, som de tre foregående centrismer er udtryk for. I økocentrismen søger man mere at fokusere på de helheder, som naturen består af og de processer, som bærer det levende. Hvor biocentrismen vil tage etisk vare på de enkeltindivider, som et økosystem består af, vil økocentrismen også mene, at selve systemet bør beskyttes. Det er ikke nok, at enkeltindividerne kan leve videre i zoologiske og botaniske haver, hvis man ødelægger regnskoven. Regnskoven som samlet hele har også en etisk betydning. Én af de mest kendte økocentriske retninger er *Dybøkologien* (engelsk: *Deep Ecology*).

Et af hovednavnene inden for denne miljøetiske position er den norske filosof Arne Næss (1912–2009). Han beskriver økocentrismen som et forsøg på at udvide menneskets selvopfattelse fra kun at omfatte selvet (forstået som det individuelle menneske afgrænset af sin krop og bevidsthed) til at omfatte Selvet, hvor den enkelte forstår sig som en del af hele den økologiske orden. På den måde får alle naturlige

entiteter etisk betydning, da de i sidste ende bliver en del af en selv. Kun menneskeskabte genstande falder uden for det etiske fællesskab.

Natursynets betydning for etikken

Ser vi på de fire positioner, spænder de altså fra at fokusere på mennesket som art til at inddrage alt, der i en eller anden grad er uafhængigt af mennesket, som en del af det etiske fællesskab. Inden for hver af disse positioner findes der en lang række underpositioner, der især adskiller sig fra hinanden, ved at nogle af dem er *egalitæristiske* og tilskriver alle etiske subjekter samme værdi, imens nogle er *hierarkiske* og tilskriver forskellige subjekter forskellig etisk værdi. Det vigtige her er at få en fornemmelse af, at de etiske problemstillinger ved diverse bioteknologiske muligheder skifter meget, alt efter hvilke grænser man trækker for det etiske fællesskab. Mener man, at dyr er etiske subjekter, så gælder der andre etiske retningslinjer for, hvad man kan tillade sig at udsætte dem for af lidelse i landbruget for at tilfredsstille menneskers behov for kød, end hvis man mener, at dyr bare er etiske objekter. Vores syn på menneskets og naturens etiske betydning har stor indflydelse på, hvordan vi ender med at mene, at vi kan tillade os at behandle hinanden og naturen.

Det sidste, man er nødt til at gøre sig klart, inden man kan kaste sig ud i de bioetiske diskussioner, er, hvilke grundlæggende værdier man vurderer teknologierne ud fra. Op gennem historien er de mange forskellige etiske værdier blevet organiseret i en række forskellige etiske teorier, der hver især lægger vægt på forskellige ting i deres arbejde med de etiske spørgsmål. Vi har i denne bog udvalgt fire grundlæggende tilgange til etikken. De kan anvendes som en nøgle til at forstå de forskellige problemer og de uenigheder der er om, hvad der er rigtigt og forkert at gøre. De fire positioner er nytteetik, pligtetik, kristen etik og ansvarsetik.

Fire etiske positioner

Etik er et fænomen, som udspiller sig i alle menneskers liv, og altid har gjort det. Etik er således ikke noget, der er blevet opdaget gennem en form for videnskabelig aktivitet, men snarere nogle erfaringer, som hører uløseligt med til den menneskelige tilværelse. Vi opdager etikken gennem livet med hinanden. Etiske teorier er således ikke forsøg på at forklare hidtil ukendte årsagssammenhænge, som naturvidenskabelige teorier er det, men forsøg på at sammenfatte etiske erfaringer til sammenhængende systemer af værdier, der kan hjælpe mennesket med at forstå de etiske dilemmaer. Teorierne kan derfor ikke forudse, hvad der vil ske, men siger noget om, hvad der er vigtigt at drage ind i overvejelserne i en given situation. De etiske teorier udelukker ikke nødvendigvis hinanden, men de kommer nogle gange frem til forskellige svar på, hvad der er det rigtige at gøre.

De forskellige etiske teorier tager udgangspunkt i den samme etiske erfaring af, at det gør en forskel, hvad vi gør. De er bare ikke enige om, hvad vi bør gøre.

Vi vil under gennemgangen af bogens cases løbende vende tilbage til de fire etiske teorier og vise, hvordan de hver især bringer nogle centrale problemstillinger frem i lyset, og hvordan de forskellige teknologier undertiden vil blive vurderet forskelligt.

Nytteetikken

Den helt store skikkelse inden for nytteetikken er Jeremy Bentham (1748-1812). Bentham var jurist af uddannelse og stærkt involveret i samtidens politiske diskussioner, hvor hans bidrag til sociale reformer næppe kan overvurderes. Han beskæftigede sig blandt andet med emner som individets frihed, adskillelse af kirke og stat, ytringsfrihed, kvinders ligestilling, afskaffelse af slaveri, dødsstraf, revselsesret og forbud mod homosexualitet, havde stærke holdninger til fængselsvæsenet og var en af de første fortalere for dyrevelfærd.

Benthams synspunkt er grundlæggende, at den etiske handling altid og udelukkende bør rette sig mod at øge den samlede mængde af nytte (her forstået som livskvalitet) på tværs af individer. Det vil sige, at når man skal vurdere, om man bør gøre A eller B i en given situation, så skal man altid vælge den handling, der samlet set giver mest livskvalitet. Derved kommer nytteetikken til at hvile på to grundlæggende antagelser, der begge er kontroversielle:

- A. Den første antagelse er, at det eneste etisk vigtige fænomen, der findes, er de mentale oplevelser af livskvalitet.
- B. Den anden antagelse er, at det enkelte individ kan ofres for fællesskabet, hvis det sikrer en maksimering af livskvaliteten på tværs af individerne.

Nytteetikeren forsøger altid at veje fordele og ulemper op mod hinanden. På den baggrund træffer hun sin afgørelse.

Der er ingen tvivl om, at livskvalitet spiller en meget stor rolle i de fleste menneskers liv. Men der synes at være et stykke vej derfra og så til at hævde, at livskvalitet er det eneste, der spiller en rolle. Fænomener som ærlighed og trofasthed synes også for mange mennesker at have en værdi i sig selv. Men ikke for nytteetikeren, der kun ser dem som redskaber til at skabe mere livskvalitet. Nytteetikken rummer ganske enkelt ingen forbud eller pligter, som skal følges uanset situationen. Så længe det samlet set kan føre til en maksimering af livskvaliteten, er alle handlinger tilladt. De er så at sige neutrale redskaber, der først får deres etiske kvalitet af de konsekvenser, som der kommer ud af at anvende dem. Det at lyve eller at stjæle er altså ikke forkert i sig selv, men kun forkert, hvis det ikke fører til en maksimering af den samlede mængde livskvalitet.

OPGAVE

Opgave 2.3

Prøv at beskrive en situation, hvor det at sige sandheden ikke vil føre til en højere samlet livskvalitet, men ikke desto mindre synes at være det rigtige at gøre.

Den anden kontroversielle antagelse inden for nytteetikken er, at det enkelte individ kan ofres for fællesskabets skyld. Det følger af, at målet for enhver handling er at maksimere den *samlede* livskvalitet. Giver det således en højere livskvalitet for mange, at nogle få får mindsket deres livskvalitet, er det etisk set ganske tilladeligt. Ligeledes giver nytteetikken mulighed for at prioritere for eksempel ydelser i sundhedsvæsenet eller U-landshjælp, så effekten af dem maksimeres. I sundhedsvæsenet er det ikke muligt at behandle alle for alting. Det ville kræve en voldsom øgning af bevillingerne. Når der således må prioriteres mellem forskellige behandlingsformer, er et vigtigt parameter, hvor meget livskvalitet man samlet set får for pengene.

Sundhedsøkonomer har sat dette i system og udviklet begrebet *QALY* – *Quality Adjusted Life Years* (kvalitetsjusterede leveår) for at få en målestok for, hvor midlerne i sundhedsvæsenet gør mest nytte. Et leveår, hvor et menneske forventes at have et perfekt helbred gives værdien 1. Dør man, er værdien 0. Forskellige helbredsproblemer som at leve med nedsat syn, bundet til en kørestol eller som mere eller mindre dement, trækker ned fra værdien 1. På den måde kan man danne et billede af, hvilke former for behandling, der giver mest livskvalitet for pengene. Ikke overraskende er det meget svært at finde objektive kriterier, som man kan fastsætte *QALY*'er ud fra. For hvor meget trækker en given sygdom fra livskvaliteten? Det afhænger både af sygdom, patient og det omgivende samfund. Fastsættelsen af *QALY* kritiseres derfor ofte for at være stærkt værdibaseret. Ikke desto mindre er *QALY* et af de kriterier, der typisk inddrages i den økonomiske prioritering i sundhedssektoren.

FAKTA

Hvad er nyttigt?

Nyttebegrebet (engelsk *Utility*) er hos Bentham tæt knyttet til sansningen og mentale oplevelser. Det, der giver os nytte, er det, der glæder os. Bentham er således fortaler for en *hedonistisk* etik, hvor centrum bliver oplevelser af glæde og smerte. Jo flere af de første og jo færre af de sidste, jo bedre er det i etisk forstand. Bentham bruger undertiden ordet *lykke* i stedet for *nytte*. Da der imidlertid ikke er enighed blandt mennesker om, hvad der gør os lykkelige, har senere nytteetikere udviklet tanken om, at det vigtige er, at etiske subjekter får opfyldt deres præferencer. Det antages alt andet lige at gøre dem lykkelige. Dette kaldes præferenceutilitarisme. Antager vi nu, at det at få opfyldt sine præferencer er et væsentligt bidrag til at opleve, at man har en høj livskvalitet, kan vi erstatte Benthams *nytte* med det mere moderne *livskvalitet* og sige, at nytteetikens mål er at maksimere den oplevede livskvalitet.

Den sidste pointe ved nytteetikken, som det er vigtigt at tage med ind i bogens seks cases, er, at nytteetikken i kraft af sit fokus på den mentalt oplevede livskvalitet inkluderer alle væsener, der kan have sådanne oplevelser i mængden af etiske subjekter. Det vil sige, at dyr, som har evnen til at opleve glæde og smerte, også er etiske subjekter, der bør tages med i de etiske overvejelser, når man skal vurdere om en handling samlet set giver mest mulig livskvalitet. Samlet set er udfordringen for nytteetikeren, på det bioteknologiske område, at afgøre hvilke etiske subjekter, som bliver berørt af en given teknologi, finde ud af hvilke konsekvenser af teknologien, der skal inddrages i overvejelserne og med hvilken vægt, de skal indgå. Derefter kan hun opstille en kvalificeret liste over fordele og ulemper og afgøre hvilken handling, der vil være den rette.

Opgave 2.4

Lav en nytteetisk vurdering af, hvorvidt du bør bruge den næste månedsløn på dig selv eller donere den til 'Red Barnet'. Hvilke faktorer er det relevant at inddrage, og hvor meget betyder de enkelte faktorer?

Pligtetik

Hovedfiguren inden for den pligtetiske tradition er den tyske filosof Immanuel Kant (1724-1804). Immanuel Kant boede i den tyske by Königsberg, der i 1946 kom under sovjet-russisk herredømme og blev omdøbt til Kaliningrad. Kants liv var udadtil præget af stor regelmæssighed og manglende dramatik, men dette står i skærende kontrast til hans filosofiske værker, der på en lang række områder som erkendelsesteori, æstetik og etik har sat sig dybe spor i den europæiske åndshistorie. Kant regnes i dag blandt de største filosoffer i verdenshistorien.

Siden Kant har mange arbejdet videre med hans tanker, og man kan finde spor af Kants idéer i næsten al filosofi i dag. Pligtetikken er derfor også en mangetydig størrelse, der findes i mange forskellige udformninger. I det følgende har vi udvalgt tre temaer, som er centrale for de fleste former for pligtetisk tænkning. De illustrerer, hvordan pligtetikken adskiller sig fra nytteetikken.

- A. Pligtetikken er optaget af motivet bag en handling i stedet for af konsekvenserne.
- B. Pligtetikken fokuserer på det etiske subjekt i stedet for de mentale oplevelser.
- C. Pligtetikken rummer flere etiske værdier end livskvalitet.

A: Selv med den bedste vilje kan det ske, at det man gør, får fatale konsekvenser. Det man troede ville være en hjælp for en ven, viser sig at gøre hans problemer værre. Sådan er livet. Man kan sjældent overskue alle konsekvenserne af sine handlinger. Men gør det handlingen etisk forkert? 'Nej', lyder svaret fra Kant. For det vigtige er ikke, hvad der skete, men grunden til, at du ville hjælpe din ven. Det er motivet bag handlingen, ikke konsekvenserne, der afgør om en handling er etisk god eller ej. Det etisk vigtige er, om viljen bag handlingen har været drevet af ønsket om at hjælpe den anden eller, om man i virkeligheden gjorde, hvad man gjorde, for at hjælpe sig selv.

'Se mig, jeg giver penge til de hjemløse. Jeg er bare god' synes der at stå i neonskrift over hovedet på os, når vi køber Hjemløseavisen. Men måske gør vi det i sidste ende ikke for at hjælpe den hjemløse, men for at få det godt med os selv. Og så handler vi ikke etisk, hvis man spørger Kant.

Kant har en klar erkendelse af, at vi mennesker ofte handler ud fra et ønske om at gavne os selv. Vi handler i egeninteresse og efter vores tilbøjeligheder. Det gælder både, når vi handler direkte egoistisk og skader andre for at nå vores egne mål, men tit og ofte også, når vi hjælper andre. Så gør vi det nemlig, ifølge Kant, fordi vi godt kan lide at blive set som sådan et menneske, der hjælper andre. En handling, der således er motiveret af tilbøjelighed, kan for Kant imidlertid aldrig være etisk god. Det betyder ikke, at vi så skal lade være med at købe Hjemløseavisen. I en vis forstand er den hjemløse nok ligeglad med vores motiver, men bare optaget af at få hjælp. Men vi skal ikke gå og rose os selv af handlingen og tro, at vi er særligt etisk gode.

B: De eneste handlinger, der er etisk gode, er, ifølge Kant, de handlinger, hvor motivet bag dem er ønsket om at gøre vores pligt. Med den fornuft, der kendetegner mennesket, kan vi nemlig tænke os frem til, at vi som mennesker har muligheden at lade vores handlinger styre af vores fornuft i stedet for vores tilbøjeligheder. Det er netop det, der adskiller mennesket fra dyrene. Vi er ikke kun i vores drifters vold, men kan underlægge vores handlinger fornuftens regler.

Disse regler kalder Kant *det kategoriske imperativ*. Det kategoriske imperativ er en slags super-regel, som enhver handling skal leve op til, hvis den vil være etisk. Der er flere udgaver af det kategoriske imperativ. En af dem udtrykker meget klart den anden store forskel på pligt- og nytteetikken:

“ Handl altid således, at menneskeheden i din egen person, såvel som i enhver anden person, aldrig kun behandles som middel, men altid tillige som mål.

Hvor nytteetikken sagtens kan acceptere, at man øger nogles livskvalitet ved at sænke andres, så længe det samlede resultat bliver så højt som muligt, så siger pligtetikken, at hvert enkelt menneske ikke kun må behandles som middel, men også altid

som et mål i sig selv. Kant indrømmer altså, at vi i mange situationer gør brug af hinanden, men at vi aldrig må reducere andre mennesker til alene at være et middel. At være et mål i sig selv betyder lige præcis, at man ikke kan blive ofret for andres skyld. Man har nogle ukrænkelige rettigheder.

OPGAVE

Opgave 2.5

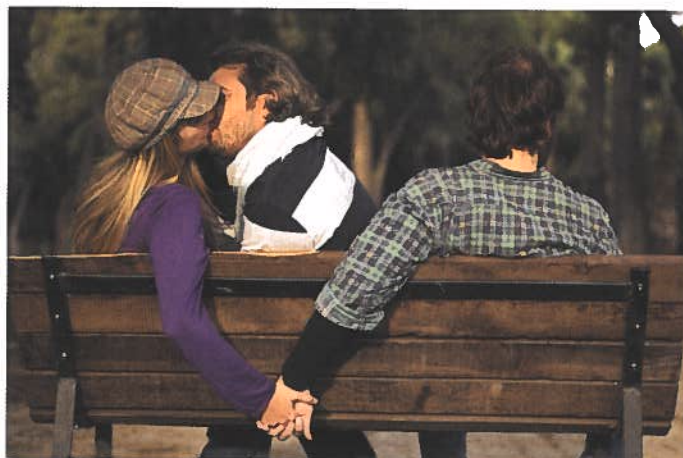
Diskutér i klassen, om det gør en forskel, hvorvidt man hjælper andre for deres skyld eller for sin egen. Overvej sagen fra både hjælperens og modtagerens synsvinkel.

Dette er en meget afgørende forskel på nytteetikken og pligtetikken. Tanken om, at det enkelte menneske er et mål i sig selv og derfor har nogle ukrænkelige rettigheder, beskytter det enkelte individ mod at blive brugt som et middel af andre, der blot ønsker at nå deres egne mål. Tanken om ukrænkelige rettigheder spiller en meget stor rolle i demokratiske samfund og danner som tidligere nævnt grundlag for blandt andet Menneskerettighedserklæringen.

C: For pligtetikeren gælder det ikke kun om at maksimere livskvaliteten. Der er også andre værdier, der skal beskyttes. Ærlighed er sådan en værdi. Det følger af en anden udgave af det kategoriske imperativ, som Kant formulerede:

“ Handl sådan, at grundsætningerne for din vilje til enhver tid også skal kunne gælde som princip for en almen lovgivning.

Løgner kan aldrig gøres til en almen regel. Det at lyve nedbryder tillid mellem mennesker og gør det svært at leve sammen. Blev løgner gjort til en regel (du skal altid lyve), ville det menneskelige samfund bryde sammen. Sandheden kan derimod godt gøres til en regel. Det er ikke umuligt at forestille sig et menneskeligt samfund, hvor alle sagde sandheden. Ærlighed har derfor etisk betydning i sig selv og ikke kun som et redskab, der kan skabe højere livskvalitet. Også i situationer, hvor det at stikke en lille hvid løgn måske ville give den højeste livskvalitet, bør man sige sandheden – hvis man spørger Kant.

Mange mennesker (ca. 1/3 af alle) har været deres partner utro. Om man skal sige det til partneren eller ej, afhænger af, hvilken etisk teori man hælder til: Pligtetikeren vil altid fortælle det, imens nytteetikeren vil overveje, hvad der samlet set giver den største livskvalitet for alle berørte parter.

Samlet set står pligtetikken i forhold til nytteetikken for en levevis, der er langt mere regelbundet. Det gælder ikke om hele tiden at overveje, hvordan man opnår de bedste konsekvenser, men om at tænke sig frem til de regler, som alle handlinger bør rette sig efter. Styrken er, at menneskets egoisme bliver lagt i stramme tøjler. Den nytteetiske afvejning giver hele tiden mulighed for, at jeg kan gavne mig selv i ly af de mange komplekse konsekvenser, der skal inddrages i de etiske overvejelser. Ulempen er, at det er meget nemt at forestille sig situationer, hvor det vil være naturligt at bryde det kategoriske imperativ for at opnå nogle bedre konsekvenser.

Spændingen mellem de to teorier og de problemer, som de begge render ind i, i forhold til vores 'common sense' vurdering af etiske situationer, har da også fået en del tænkere til at fokusere mere på, at opgaven for etikken måske ikke så meget er at opstille evigtgyldige regler om maksimering af velfærd eller beskyttelse af individet, men måske snarere at undersøge, inden for hvilke rammer mennesket bør forvalte sit ansvar.

OPGAVE

Opgave 2.6

Diskutér, hvordan anvendelsen af menneskelige forsøgspersoner tager sig ud fra henholdsvis et nytteetisk og et pligtetisk perspektiv.

Ansvarsetik

Ansvarsetik er betegnelsen for en etisk tænkning, der er kommet i fokus i løbet af det tyvende århundrede som svar på en række af de udfordringer, som blandt andet den teknologiske udvikling rejser. Ansvarsetikken er kendetegnet ved at placere sig

et sted mellem pligt- og nytteetikken, uden at den dog tænker direkte i forlængelse af nogen af disse. Ikke mindst gælder det i forhold til pligtetikken, at ansvarsetikere tit vil hævde, at denne er utilstrækkelig. Dette beror ikke mindst på, at pligter ofte forstås som velafgrænsede og -definerede, imens ansvaret ofte gør sig gældende ud over de overskuelige konsekvenser af vores handlinger. På den måde indarbejder ansvarsetikeren både nogle overordnede principper, som hun handler i forhold til, og en hensyntagen til konsekvensen af handlingerne.

Konsekvenserne af vores handlinger i dag spreder sig som ringe i vandet mod fremtiden. Hvor langt ud i fremtiden er vi ansvarlige for konsekvenserne – og har vi mere ansvar, jo mere teknologisk magt vi har?

Ansvarsetikken er optaget af nogle centrale spørgsmål, som i den traditionelle etik fylder lidt mindre. Dette gælder blandt andet spørgsmålet om *magten*. For ansvarsetikeren er magten netop én af de helt afgørende etiske udfordringer: Hvordan skal vi forholde os til den radikale udvidelse af menneskelig magt? Denne magt kommer til udtryk inden for kommunikationssystemer, økonomiske strukturer, klimakrisen og truslen om forskellige former for masseødelæggelse. Inden for bioetikken viser spørgsmålet om magten sig også i forhold til forskellige former for bioteknologi, blandt andet genteknologien, hvor man i dag har magt til at foretage ændringer i menneskets arvemasse, som man ikke kan gøre om igen.

Forskellige former for teknologi gør det i dag muligt mere radikalt at ændre livsbetingelserne for fremtidige mennesker. Man kan forholde sig til denne magt ved enten at trække sig tilbage fra den eller gøre brug af den. Ansvarsetikeren vil typisk stræbe efter en forsigtig brug af magten. Hvis man ser helt bort fra magten, ignorerer man også de muligheder og potentialer, som den rummer. Ansvarsetikeren vil fastholde, at mennesket har magt, og at netop dette rejser en etisk fordring om at forvalte den rigtigt. På den anden side vil ansvarsetikeren også minde om magtens grænse. Mennesket bør også begrænse sin magtudøvelse, da konsekvenserne af den

kan være skadelige. Det handler altså om at finde en afbalanceret og etisk funderet forståelse af magten over naturen.

Dette leder frem til det andet forhold, som ansvarsetikeren er meget optaget af – *fremtiden*. Hvor den traditionelle etik koncentrerer sig mere om handlingerne i nutiden, ser ansvarsetikeren på konsekvenserne for handlingerne i et længere tidsmæssigt perspektiv.

Vi er alle afhængige af, at nogen tager ansvaret for os, når vi bliver født. Senere begynder vi selv at tage ansvar. Men hvordan man bør løfte sit ansvar, og hvad er man ansvarlig overfor – det er ikke altid lige til at sige. Hvem har for eksempel ansvaret for denne lille fyr?

De langsigtede konsekvenser er knyttet tæt sammen med udviklingen af en række nye teknologier i den sidste halvdel af det tyvende århundrede, hvor man kan sige, at vi først kender konsekvensen af teknologierne på langt sigt. Dette genfinder vi hos én af de vigtigste ansvarsetikere, filosofen Hans Jonas (1903-1993). Hos ham er udgangspunktet en erkendelse af naturens sårbarhed i lyset af den teknologiske udvikling. Vi er derfor stillet overfor et ansvar om at tage vare på naturen og handle på en måde, der er forenelig med fortsat menneskeligt liv på jorden.

Jonas lægger derfor også vægt på et forsigtighedsprincip, hvor vi skal være varsomme med de indgreb og ændringer, vi foretager. Når vi skal tage stilling til nye teknologier, siger Jonas, at det er på sin plads at tage udgangspunkt i frygten, snarere end de positive forventninger. Dermed lægger Jonas' tilgang til etikken også op til en lidt konservativ holdning til nye teknologier. Med mange af de nye teknologier er rækkevidden af vores handlinger ikke begrænset til hverken blot den nutidige generation af mennesker, eller for den sags skyld mennesket alene.

Overordnet kan man skelne mellem tre forskellige former for ansvarsetik:

Den *agentorienterede* fokuserer på det etiske ansvar, den handlende agent har. Opmærksomheden ligger her på enkeltindividets ansvar og hævder et årsags-virk-

ningsforhold mellem denne persons handlinger og de konsekvenser, der følger af dette.

Heroverfor er der en mere *socialt orienteret* forståelse, der knytter ansvaret til bestemte sociale roller og funktioner. Her kan en chef i en virksomhed for eksempel være ansvarlig for handlinger, som vedkommende faktisk ikke har gjort. På samme måde kan man inden for bioetikken tale om, at en forsker kan holdes ansvarlig for handlinger, som vedkommende ikke har udført. Hvis en bestemt teknologi for eksempel kan have nogle u hensigtsmæssige konsekvenser i fremtiden, kan der derfor argumenteres for, at det ville være uansvarligt af en forsker i dag at bidrage til at udvikle denne teknologi.

Endelig er der en mere *dialogisk* ansvarsetik, der lægger vægten på forholdet mellem individer. Denne tilgang til ansvarsetikken hævder, at etikken vokser ud af en respons i forhold til den anden. Det etiske rette opstår i det konkrete møde med den anden. I den forstand er der en form for gensvar på den andens situation. Denne sidste form for ansvarsetik har betydning inden for etikken, hvor man er optaget af forholdet til det konkrete andet menneske. Dette gælder for eksempel inden for lægepatient relationen eller de mange andre situationer, hvor den konkrete samtale er i fokus. I denne bog, hvor vi har fokuseret mere på bioteknologi spiller denne tilgang til ansvarsetikken ikke så stor en rolle.

OPGAVE

Opgave 2.7

Inden for ansvarsetikken taler man om en ansvarsetisk grundsætning: *x er ansvarlig overfor z for y*. Hvor *x* er den der tillægges ansvar, angiver *z* hvem man er ansvarlig overfor, og *y* hvad man er ansvarlig for. Prøv at reflektere over konkrete forhold, hvor I placerer jer selv ind i denne sætning. Hvordan bliver I tillagt ansvar? Hvem er I ansvarlige overfor? Hvad er det, som I er ansvarlige for? Diskutér efterfølgende i klassen, hvor langt et menneskes ansvar rækker.

Kristen etik

Når vi har valgt at tage et afsnit med om kristen etik skyldes det, at denne tilgang til etikken er vanskelig at komme udenom i dag. De seneste 10-15 års politiske og samfundsmæssige udvikling både herhjemme og uden for landets grænser har medført et større fokus på etikken religiøse rødder. Vi har valgt at fremhæve den kristne etik, fordi det er den religiøse livsopfattelse, som de fleste danskere føler sig knyttet til. Derfor er det vigtigt også at opholde sig lidt ved de etiske implikationer, der rejser sig af dette livssyn. Særligt fordi det ellers kan være svært overhovedet at forstå

den bioetiske debat i Danmark og uden for landets grænser. Mange af de diskussioner, som fylder i medierne, rummer ofte antagelser, der i større eller mindre grad er præget af en kristen livsanskuelse. Hele diskussionen om abort er et eksempel på dette.

Der findes mange forskellige kristne trosretninger. De har forskellige opfattelser af mange ting – også hvilke etiske konsekvenser Jesu Kristi liv, død og opstandelse bør have for mennesker. For nogle er Jesus den, der bringer den rette etik. For andre er Jesus den, der sætter mennesket fri til at leve uden regler, fordi det gennem Jesus bliver frit til at leve ud af kærlighed i stedet for ud af regler.

Det er også vigtigt at have en idé om, hvad kristen etik kan være, fordi selve spørgsmålet om den kristne livsanskuelses rolle i den samfundsmæssige diskussion dukker op med jævne mellemrum – også i danske medier. Er religion en privatsag, som man ikke skal blande i politiske diskussioner? Eller er religion en livsanskuelse, som man nødvendigvis må inddrage i politiske diskussioner, hvis religiøse mennesker skal kunne deltage? For at forstå denne debat og forholde sig til den er det væsentligt at sætte sig ind i, hvad en kristen etik indebærer i forhold til bioetikken.

Når man stiller spørgsmålet, hvad kristen etik er, er der udbredt enighed om, at den kristne etik hviler på fire forskellige kilder: Bibelen, traditionen, erfaringen og fornuften. Mange mennesker opfatter umiddelbart den kristne etik som alene en bibelsk etik. De tænker, at en kristen etik er et spørgsmål om at udlede mere eller mindre tydelige etiske regler fra Bibelen. Men dette er en forenklet gengivelse af, hvad kristen etik er. Det er rigtigt, at Bibelen spiller en væsentlig rolle for kristen etik, men den hænger sammen med de tre andre kilder. Det udfordrende for den kristne etik er netop dette, at disse fire kilder ofte vil stå i et spændingsfyldt forhold til hinanden.

Der findes mange forskellige kristne traditioner, der afvejer forholdet mellem de fire kilder forskelligt.

En af de ting, der adskiller de forskellige kristne trosretninger, er, i hvor høj grad de mener, at man bør læse Bibelen bogstaveligt. For nogle er den nedskrevet direkte af Gud og skal adlydes bogstav for bogstav. For andre er Bibelen skrevet af mennesker, der søger at sige noget om Gud. Og så er der alle dem midt i mellem.

Netop forholdet mellem for eksempel Bibelen og fornuften trækker til tider i forskellige retninger. Hvor Bibelen som kilde rejser spørgsmålet, hvilke retningslinjer vi kan finde i de bibelske skrifter for en etisk stillingtagen, vil fornuften nærmere trække den kristne etik i en filosofisk retning. Snarere end at anskue dette som et problem for den kristne etik bør man betragte det som en konstruktiv spænding i grundlaget for denne og noget, som er med til hele tiden at holde den kristne etik dynamisk.

Når vi derfor taler om en kristen etik, er der altså ikke tale om en entydig størrelse. Men dermed er dog ikke sagt, at vi ikke kan pege på nogle karakteristiske træk ved en kristen etik – blandt andet vedrørende bioetikken. Vi vil her nøjes med at trække tre sådanne anskuelser frem.

For det første er der en overordnet enighed om, at *kroppen* spiller en vigtig rolle. De fleste kristne bioetikere vil argumentere for, at kroppen ikke blot kan betragtes som en biologisk organisme, der er etisk neutral. Selv om det kan være svært at sætte præcise ord på, hvordan og hvorfor kroppen rummer noget, der er med til at bestemme de etiske retningslinjer, er det et relativt gennemgående træk, at dette gør sig gældende. Det er en forståelse, der er båret af tanken om, at mennesket er skabt som et kropsligt væsen og netop som sådan også er forbundet med det øvrige skaberværk. Det kropslige og fysiske tillægges således en væsentlig betydning – også i etisk henseende.

Kroppen som seksualobjekt spiller en stor rolle i dagens Danmark. Men kroppens rolle som kilde til erfaringer af lys, luft, glæde, sorg og smerte har en tendens til at blive overset. Betydningen af kropsligheden for vores forståelse af verden og afhængighed af hinanden glemmes. Den kristne etik forsøger at få medtænkt mennesket som kropsligt og biologisk væsen i etikken.

Et andet grundtræk i en kristen bioetik er tanken om, at *mennesket ikke er sin egen herre*. Grundlæggende spiller dette sammen med den velkendte tanke om, at mennesket ikke bør gøre sig selv til herre over liv og død. Vi kender den også i forestillingen om, at mennesket ikke må gøre sig selv til Gud i forhold til nye teknologier og det omfang, hvormed de kan gribe ind i naturens og menneskets liv. Den kristne bioetik vil her lægge vægt på, at mennesket skal holde fast i en vis ydmyghed over for livets kompleksitet og udvise stor forsigtighed med, hvordan vi manipulerer med det og griber ind i det.

Endelig – og ikke mindst – er det et relativt gennemgående træk i den kristne bioetik, at den er optaget af *menneskets værdighed*. Dette vokser ud af tanken om, at mennesket er skabt i Guds billede og i den forstand har en særlig værdighed og et særligt ansvar for skaberværket. Den særlige værdighed har implikationer forskellige steder i den bioetiske debat. Dette kommer dels til udtryk i diskussionerne om, hvad man kan tillade sig at ændre ved mennesket, blandt andet inden for diskussionen om menneskelig forbedring. Men den kommer også til udtryk i flere af de andre bioetiske diskussioner, hvor det er et centralt spørgsmål, hvilke grænser der er givet med menneskets værdighed.

Men denne forståelse udformer sig også i tanken om menneskets særlige forvalteransvar for skaberværket. Mennesket ses som skabt af Gud og med en særlig rolle og et særligt ansvar i forhold til resten af planeten. Dette ansvar udfolder sig dels i det, man kan kalde for den *medskabende dimension* af forvalteransvaret. Mennesket forstås her som deltagende i Guds fortsatte udfoldelse af skaberværket. Dette

betyder, at man kan forsvare udviklingen af nye teknologier ved at påpege, at man netop derved løfter det medskabende ansvar. Men samtidig betyder forvalteransvaret, at der er en sat en grænse for, hvad man kan gøre, da man netop er forvalter og altså ikke selv råder over det, man er sat til at passe på. Det er, hvad man kan kalde forvalteransvarets *forsigtighedsdimension*. Begge sider af forvalteransvaret ville umiddelbart kunne knytte til ved nogle af de træk, vi fandt i ansvarsetikken.

OPGAVE

Opgave 2.8

Nogle mennesker tror på kristendommen. Andre tror på jødedommen, islam, hinduismen, buddhismen og så videre. Nogle tror ikke på nogen form for religion overhovedet. Overvej i klassen, om man kan diskutere etiske spørgsmål på tværs af disse skel?

Videre læsning

Gjerris M, Nielsen MEJ & Sandøe P (2011): *The good, the right and the fair – an introduction to ethics*. University of Copenhagen. Nyere grundbog med gennemgang af de klassiske etiske teorier og en lang række etiske begreber med fokus på etiske problemstillinger fra medicin og biologi. <http://www.ethicsinpractice.net>

Jacobsen, Knut A. (2010). *Bioetikk i verdensreligionene. Religion, medicin, og teknologisk*. Abstrakt forlag, Oslo. Nyere norsk indføring i bioetik i verdensreligionerne. Bogen omhandler kristendommen, jødedom, islam, hinduisme og buddhisme.

Jensen KK og Andersen S (Red.) (1999): *Bioetik*. Rosinante, København. Den seneste danske omfattende indføring i bioetikens grundlag og konkrete spørgsmål.

Vaugh L (2010): *Bioethics. Principles, issues, and cases*. Oxford University Press, Oxford. Nyere engelsk indføring i bioetikens grundlag og områder.

<http://bioethics.net/> Omfattende site med nyheder og ressourcer inden for bioetik.